

EPISTEMOLOGIJSKA
RAZINA

U knjizi *Strategija...* (11; str. 17), u poglavlju “Polazišta”, sukladno Zakonu o prostornom planiranju, posebno su spomenuta tri glavna sastavna dijela *Strategije*.

(a) **Prostorna osnova Države.** Ona obuhvaća sve važnije **skupine podataka nužne za određivanje tipova i načina odnosa prema prostoru kao dobru**, ocjene stanja i prilika u prostoru, ocjene prostornih planova i drugih dokumenata prostornog uređenja. Na popisu važnih skupina podataka redovito su ove: podaci o prostoru kao prirodnom dobru, podaci o stanovništvu, podaci o sustavu i mreži naselja, podaci o infrastrukturnim mrežama, podaci o gospodarskim jedinicama i područjima, podaci o društvenoj infrastrukturi, podaci o posebnim (zaštićenim) dobrima, podaci o državnom i političkom ustroju, podaci o geopolitičkom položaju i susjedstvu. Na temelju spomenutih skupina podataka moguće je ponuditi argumentirane analize nužne za ocjene prilika i stanja u prostoru. Te ocjene, pak, omogućuju kritičko pretresanje kakvoće prostornih planova i ostalih prostornih dokumenata.

(b) *Strategija.* To je dokument koji određuje **dugoročne ciljeve** “prostornog razvoja i planiranja u skladu s ukupnim gospodarskim, društvenim i kulturnim razvojem te sadrži osnove za usklađivanje i usmjeravanje prostornog razvoja, organizaciju prostora Države, razvojne prioritetne djelatnosti te planske cjeline zajedničkih prostornih i razvojnih obilježja za koje će se donositi prostorni planovi ili drugi dokumenti prostornog uređenja” (11; str. 17).

Horizont određivanja dugoročnih ciljeva razvitka preciznije je određen u posebnom dodatku (11; str. 19). Horizont je sakriven pod nazivom “temeljni cilj”. Temeljnim se ciljem određuje “postizanje održivog (trajnoga postojanog) razvoja koji će koristiti sadašnji prostor i okoliš tako da ne dođe do njegova nepovratna uništenja (...)”. Taj se pristup dodatno pojašnjava i ovim stavom: “Kao jedno od osnov-

nih polazišta modernog pristupa usmjerenja prostornog uređenja jest da se ciljevi zaštite prostora i okoliša u polazištu **ravnopravno vrednuju** s ciljevima razvitka, pa kad se u procesu donošenja odluka utvrdi što se dobija a što se gubi u provođenju određenog zahvata, potrebno je odrediti način ispravljanja šteta.”

(c) **Program.** Njime se “utvrđuju mjere i aktivnosti za provođenje *Strategije*. On obuhvaća, osim pobliže određenih osnovnih ciljeva razvoja u prostoru, još **kriterije i smjernice** za uređenje prostornih i drugih cjelina te prijedlog prioriteta za ostvarivanje ciljeva prostornog uređenja, a na temelju prirodnih, gospodarskih, društvenih i kulturnih polazišta određuje osnovu za organizaciju, zaštitu, korištenje i namjenu prostora, zaštitu i unapređenje okoliša, sustav središnjih naselja i sustav razvojne državne infrastrukture.” Program je, dakle, provedbeni lik *Strategije*. Budući da je *Strategija* dokument koji određuje ciljeve i njihovo temeljno razumijevanje (obzirni razvitak), ona se **ne poklapa** s Programom. Ponajprije zbog toga što je ona temelj niza posebnih programa koji se u određenom vremenskom razdoblju, bilo sinkrono bilo dijakrono, iz nje izvode. Uočiti je da odnos *Strategija*/Program nije istovrstan odnosu dugoročni/srednjoročni plan (rabljen u socijalističkom razdoblju). Glavna promjena je u tomu što *Strategija ne određuje* nikakvo posebno poželjno stanje koje treba oblikovati nakon zadanog (dugoročnog) razdoblja. Ona, naprotiv, određuje kako se u svakom posebnom razdoblju sudionici razvitka **moraju ponašati** i što moraju postići eda bi ostali privrženi *Strategiji*. *Strategijom* se, dakle, ponajprije određuju **opće obveze** sudionika nacionalnog razvitka. Programom se one konkretiziraju i pretvaraju u praktične imperATIVE.

Razmotri li se određenije izložena skica, uočavaju se tri glavne sastavnice što određuju unutrašnju strukturu *Strategije*. (a) **Identitetna predodžba.** *Strategija* je neodvojiva od nekog identitetnog sklopa; ona, jednostavno, implicira da postoji **subjekt** strategije. Samorazumljivo je da se strategija određuje sukladno identitetu subjekta. Bila bi, blago rečeno, neobična strategija koja bi se određivala protiv njega. Predodžba o identitetu nije nužna sastavnica pismenog dijela *Strategije*. Ona je onaj njezin dio koji je strukturno prisutan, ali koji nije zatvoren tekstem. Naprotiv, on određuje kakav će tekst *Strategije* biti. (b) **Legitimacija.** Jedan skup strategijskih odrednica nema drugu zadaću osim legitimacijske. Riječ je, najprije, o onim odred-

nicama s pomoću kojih se određuje opća osnovica strateških ciljeva. Takve su, primjerice, one o obzirnom razvitku. Premda, praktično promatrano, obzirni razvitak može označiti međusobno suprotstavljene prakse, s nimalo bezazlenim konfliktima, legitimacijska vrijednost sintagme “obzirni razvitak” premješta ih u posebni razvojni i društveni kontekst koji ih uspješno čuva od opasnosti da budu opisane kao nove forme razvojne grubosti. Nastali poremećaji promatraju se ili kao posljedica nemoći (s nedvojbena dobrim namjerama) ili kao prekršaji koji se, na ovaj ili onaj način, moraju sankcionirati. (c) **Prostorna predodžba**. Ona obuhvaća prostorne elemente nužne za precizno odrediti prostorni okvir same strategije. To znači za odrediti neko nulto stanje (“postojeće stanje u prostoru”) i glavne pravce strateški poželjne promjene.

Prva sastavnica, dakle, govori o tomu čija je strategija. Druga sastavnica govori o tomu koji je **civilizacijski korijen strateških intencija** i ambicija. Treća sastavnica pokazuje na kojem se **prostoru** strateška mijena ima odigrati i koji su glavni prostorni likovi te mijene.

Program pak i Prostorna osnova Države u ulozi su komplementarnih dokumenata. Prostorna osnova Države indicira neko polazno stanje, a Program skup promjena koje treba ostvariti kako bi se strateški učinak postigao. Uočiti je da oba dokumenta određuju treću sastavnicu iz prethodnog ulomka: prostornu predodžbu. Izvan njih je i identitetna predodžba i razvojna legitimacija strateškog subjekta. Nisu, dakako, zbog toga one oslobođene njegova traga. Već i zgoljni način na koji je priređen uvid u prostornu osnovu Države posredno ukazuje o kakvu je strateškom subjektu riječ. Još je očitije tko je on u Programu. Jer pojedini programski imperativi, a napose poredak prioriteta, gotovo neposredno određuju način prisutnosti strateškog objekta.

Program, međutim, otkriva i još jednu, ne manje važnu činjenicu. Budući da je stožerni uvjet racionalnosti Programa, osim sukladnosti strateškim ciljevima, njegova **praktična ostvarivost**, na njegov zaključni lik izravno će utjecati i okolnosti koje **nisu** po podrijetlu sastavnice strateškog identiteta. Drukčije rečeno, utjecat će **stupanj praktične moći** koji strateškom subjektu stoji na raspolaganju za ostvarivanje Programa. Stoga će iz Programa biti isključene mnoge intencije koje su prirodna izvedenica iz imaginacije subjekta strategije. Ali razlog njihova uklanjanja nije promijenjena strateška svijest, nego svijest o

posebnim mogućnostima samog subjekta promjene. Dakako da je ocjena posebnih mogućnosti dio općeg načina na koji jedan društveni akter sebe identificira. Ali je i dio društveno realne distribucije moći i sposobnosti za promjene, koja samo djelomično ovisi o imaginaciji strategijskog subjekta, a potpuno o društvenoj strukturi i sudionicima u njoj sakrivenim. Drukčije rečeno, Program se mora othrvati izazovu da ne podlegne utopijskim sklonostima strategijskog subjekta. Ne moraju te sklonosti biti posebno jake. Ali oslobođene obveze da funkcioniraju programatski mogu postati izvorom nimalo bezazlenih nesporazuma.

Glavne strategijske intencije

One su opisane u posebnom odjeljku (11; str. 166). Korištno je razlikovati više skupina intencija. U ovom ulomku skicirat ćemo samo one važnije.

(a) **Opće razvojne intencije.** U tu skupinu spadaju one intencije koje preciznije određuju **tip razvitka** što ga *Strategija* ima potaknuti. Premda one nisu posve jasno formulirane, ipak je moguće razlučiti osnovne. Po našoj ocjeni dvije su takve. Prvom se ističe da *Strategija* nema izrađen sukladan dokument gospodarskog razvitka. Mjesto takva dokumenta je **prazno**. Baš zbog toga, glavna intencija *Strategije* jest pripremiti takvu osnovicu uporabe prostora i okoliša da se na njoj može, bez većih poteškoća, artikulirati razvitak “na razini zapadnoeuropskih država”. Nije, dakako, posve jasno što točno znači ta rečenica. Nije, najprije, zbog toga što su zapadnoeuropske države prilično heterogene po mnogim posebnim oblicima gospodarenja prostorom i okolišem. Ali je, na drugoj strani, nedvojbeno da je u sjeni integracijskih procesa u Europskoj uniji standardiziran i model gospodarenja prostorom i okolišem. Na jednoj strani, on je izveden iz osnovnih odrednica modela obzirnog razvitka (okoliš kao posebni razvojni resurs). Na drugoj strani, on je izveden iz idealnotipske **građanske strukture** društva i njemu primjerene države. To znači da jasno razlikovanje privatnih i javnih aktera, jasne pravne procedure u prometu nekretnina ili u procesima gradogradnja i srodne sastavnice čine njegov nužni dio. Implikacija nije samo načelna. Ona je osnažena i jasno formulirana strategijskim imeperativom da se na temelju *Strategije* razrade mehanizmi upravljanja prostorom i okolišem, a napose mehanizmi usklađivanja interesa sudionika prostorne preobrazbe i uporabe.

Drugom strategijskom intencijom ističe se hitna potreba obnove ratom uništenih hrvatskih područja i teritorija. Koliko je vidljivo, nigdje nisu javno formulirana uporišta same obnove: ni socijalna ni moralna ni tehnička ni ekologijska. No posredno je ipak jasno da je **uspješna nacionalna integracija** glavno ishodište takva posla. To znači da je temeljno uporište strategijske intencije stav da se hrvatski prognanici trebaju vratiti odakle su tijekom rata protiv Hrvatske bili prognani. Taj je stav opremljen i odgovarajućom argumentacijskom osnovicom.

Tri su implikacije iznesenog stava posebno važne. Prva poučava da je nužna revitalizacija seoskog svijeta i mreže naselja. Sve mjerodavne analize prognaničke populacije pokazuju da je ona podrijetlom, pretežno, iz takva svijeta. Druga poučava da je potrebno vratiti razvojni i politički autoritet periferijskim gradskim središtima, kakva su Vinokovci, Vukovar, Ilok, Petrinja, Knin ili Kostajnica. Ratna su razaranja uništila ili oštetila ne samo njihovu fizičku zbiljnost nego su potkopala povjerenje u njihovu sposobnost da mogu zajamčiti siguran život na svom području utjecaja. A ona je, poznato je, među glavnim obilježjima uspješnih središta. Treća implikacija poučava da se jedno i drugo neće moći uspješno obaviti bez uobličavanja posebne razvojne mreže i prakse s nizom posebnih pravila i prioriteta. Promotrene zajedno, implikacije u osnovi nagovještavaju da druga strategijska intencija, koja se orijentira potrebom za nacionalnom integracijom, stavlja u zadaću prostornim planerima niz **atipičnih** programa. Nisu oni atipični samo zbog ratne drame. Oni su atipični ponajprije zbog toga što **ovise o obnovi razvojnog autoriteta periferijskih područja**. Ta činjenica izravno je protivna svim glavnim teritorijalnim silnicama oblikovanim u prijašnjem razdoblju. Ono su, poznato je, bile silnice razvojnog zatiranja periferijskih područja i središta u Hrvatskoj.

(b) **Posebne razvojne intencije**. One opisuju posebne modalitete uporabljivosti *Strategije*. Koliko je vidljivo na temelju ponuđenih formulacija, *Strategija* se instrumentalno mora potvrditi na nekoliko mjesta i razina.

Na prvom je mjestu uporaba *Strategije* kao dokumenta **usmjerivanja i oblikovanja** praktičnih obilježja društvenih poslova. Drukčije rečeno, *Strategija* određuje društveno i ekologijski prihvatljive oblike prisutnosti i mijenjanja različitih djelatnosti s prostornim posljedicama.

Na drugom je mjestu uporaba *Strategije* kao **dokumenta za usklađivanje "interesa svih korisnika u pro-**

storu”. Dakako da su među njima korisnici s općom nacionalnom i razvojnom legitimacijom najvažniji. Međutim, ovisnost *Strategije* o predodžbama i mjerilima obzirnog razvitka ukazuje da ta legitimacija ne može biti i jedino uporište interesne hijerarhije. Naprotiv, interesne hijerarhije moraju se oblikovati na temelju niza činjenica i vrijednosti koji nije neposredno izveden iz već prisutne političke hijerarhije. Na to, napokon, *Strategija* razgovjetno i upozoruje.

Na trećem je mjestu uporaba *Strategije* kao **matičnog dokumenta za izradu prostornoplanskih dokumenata** županije, gradova, općina, i manjih prostornih jedinica. Ona je matična na dva načina. Prvo, jer je pojmovna i analitička osnovica bez koje se ne može. Drugo, jer je zakonski dokument koji ima normativnu vrijednost. To znači da se temeljne odredbe *Strategije* u izradi planskih dokumenata na nižoj razini **ne smiju** osporavati. One su ishodište i uvjet.

Na četvrtom je mjestu uporaba *Strategije* kao dokumenta na temelju kojega se može uspješno organizirati **nadzor tekućih promjena** i primjerena kontrola sudionika tih promjena. Drukčije rečeno, *Strategija* omogućuje racionalnu usmjerenu cikličnu analizu “stanja u prostoru”.

Odmjere li se preciznije četiri spomenute posebne razvojne intencije, nije teško uočiti da su one bile i na popisu obveza “klasičnog” nacionalnog prostornog plana. Promatrane, dakle, samo na načelnoj razini one ne mogu biti uzoritim izvorima potrebnih razlika u urbanističkoj praksi. Točnije, one mogu biti likovima prirodnog nastavka prijašnjih prostornih strategija, onih koji se *Strategijom* žele isključiti i prometnuti u prihvatljivije.

Odmjere li se, međutim, iste (posebne) razvojne intencije u punoj ovisnosti o općim razvojnim intencijama, onda njihovi očekivani učinci zadobivaju potrebnu različitost. Ponajprije, usmjerivanje i oblikovanje djelatnosti podvrgnuto je mjerilima obzirnog razvitka. Obzirni razvitak nije ograničen samo na posebnu skrupuloznost u tehničkom razvitku nego je, k tomu, okvir legitimiranja onih temeljnih funkcija prostora, spomenutih u prvom dijelu rada, koje uporabne mreže podređuju identitetnim i ekološkim odnosima. Drukčije rečeno, obzirni razvitak širi svoje imperATIVE s pragmatične razine na strukturnu razinu. Posljedica je širenja **drukčija epistemološka obveza** prostornih planera i urbanista u odnosu prema prostoru. On više ne može biti (prazni) okvir razvojne ekspanzije, u

kojemu su tek ostaci (prostora) pričuvani za temeljne funkcije prostora i okoliša. On je, naprotiv, diferencirana živa zbiljnost, gdje je oblikovanje i usmjerivanje razvitka posljedica tih funkcija.

Izravna posljedica te unutrašnje mijene posebno se očituje u praksi usklađivanja “interesa svih korisnika prostora”. Oni se mogu uskladiti tek koliko su, s obzirom na epistemološko podrijetlo, međusobno spojivi. To znači da se mogu uskladiti samo oni interesi koji su se **i sami već strukturirali – obzirno**. Paradoksalno, dakle, obzirnost razvitka već pretpostavlja epistemologijsku obzirnost. Ona, praktično promatrano, može, dakako, mjestimično biti i posljedica ravnoteže društvene moći uključenih aktera. Ali onda i nije riječ o pravoj obzirnosti. Obziran je onaj razvitak koji je obziran prema sudioniku bez društvene obrane – prema svijetu života.

Zagreb i glavne strategijske intencije

U prijašnjim je ulomcima upozoreno da su glavne strategijske intencije izravno svezane s identitetnim predodžbama, legitimacijom predočena identiteta te prostornim okvirom gdje se on, lokalno, ostvaruje. Ta činjenica dopušta nazrijeti i mjesto Zagreba u oblikovanju glavnih strategijskih intencija. Njegova uloga nije najvažnija u isticanju potrebe da Hrvatska prostornu preobrazbu organizira i usmjeruje na načelima obzirnog razvitka. Nije, zbog toga što su uporišta obzirnog razvitka izvedena iz **globalnog** vrednovanja učinaka industrijske ekspanzije; oni nisu izravno ovisni ni o kojem posebnom mjestu. Oni su, dakako, čitljiviji na nekim mjestima, a manje čitljivi na drugima. Na popis mjesta veće čitljivosti svakako treba unijeti i veće hrvatske gradove. Ali taj uvid, uglavnom, poboljšava kakvoću argumentacije na korist obzirnog razvitka. Samo sekundarno pak funkcionira i kao poseban izvor teorijske imaginacije potrebne za oblikovanje strategije obzirnog razvitka. Zato je teško prihvatiti tvrdnju da je uloga Zagreba i njegova urbanog iskustva dramatično važna u oblikovanju temeljne strategijske intencije. Točnije je u njoj vidjeti **globalni razvojni imperativ** s potporom lokalnih uvida. Među njima je, svakako, i zagrebački.

Uloga zagrebačkog iskustva nije najvažnija ni u isticanju druge važne strategijske intencije: nacionalne prostorne integracije. Nema sumnje da se uspješna nacionalna integracija ne može ostvariti bez primjerena razvitka većih i velikih gradova. Oni su, ako ništa drugo, jedna vrsta inte-

gracijskih zrcala, s pomoću kojih se lako može odčitati koji glavni dezintegracijski procesi djeluju u jednom društvu. Ali, kada se ukazuje da njihova uloga nije najvažnija u nacionalnoj prostornoj integraciji, ne misli se na taj lik njihove prisutnosti u prostornoj strategiji. Misli se, najprije, na činjenicu da nacionalna prostorna integracija nalaže obnovu razvojnog i socijalnog autoriteta **periferijskih središta**. Budući da, očito, Zagreb nije hrvatsko periferijsko središte, nego, naprotiv, hrvatski glavni grad, s nizom svojstvenih obveza, on i ne može biti povlaštenim ciljem integracijske intencije. Baš kao i zahtjev za obzirnim razvitkom, i zahtjev za nacionalnom prostornom integracijom može se razumjeti kao globalni razvojni imperativ. Njemu je zagrebačka gradska potpora, dakako, vrlo važna. Ali sam imperativ nije neposredna posljedica zagrebačke gradske mijene.

Prihvate li se izneseni uvidi, zasnovano je zaključiti da misao zainteresirana za Zagreb na razini gdje se oblikuju glavne strategijske intencije nema važniju ulogu. Ne zbog toga što Zagreb nije važan u ostvarivanju tih intencija. Naprotiv. Nego zbog toga što su na djelu globalni razvojni imperativi izvedeni iz strukturnih mijena, u koje je i zagrebačka uključena samo kao lokalni slučaj. Zato se ni utjecaji tih imperativa u pripremi prostorne preobrazbe Zagreba ne mogu predočiti **neposredno**, s pomoću likova promjene prostorne zbiljnosti koji dopuštaju ustvrditi da je jedan pravac pružanja grada bolji od drugog, ili da je jedan prometni pravac važniji od drugoga. Takvih implikacija u glavnim strategijskim intencijama nema. Ali, na drugoj strani, mnoštvo je implikacija koje obvezuju, kako je prije rečeno, stručne skupine na izgrađivanje drukčijeg epistemološkog obzora potrebnog za razumijevanje gradske budućnosti. Među njima je lako izdvojiti onu koja poučava da razvitak pod svaku cijenu nije razvitak; te onu koja poučava da razvitak grada kao “unutrašnjeg kolonizatora” matičnog društva također nije lokalno prihvatljiv tip razvitka. Drukčije rečeno, obje strategijske intencije olakšavaju “povratak” onim epistemološkim uporištima koja su skicirana u prvom odjeljku, a koja pokazuju da je prostor (područje, okoliš) određen višestrukim vrijednostima i značenjima.